

GÓRNICTWO	N O R M A B R A N Ż O W A	BN-82
	Górnictwo odkrywkowe Badania laboratoryjne wytrzymałościowych własności gruntów dla potrzeb projektowania kopalń odkrywkowych Wytyczne wykonywania	0403-02
		Grupa katalogowa 0109

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP

- 1.1. Przedmiot normy
- 1.2. Zakres stosowania normy
- 1.3. Określenia

**2. OGÓLNE ZASADY WYKONYWANIA
LABORATORYJNYCH BADAŃ WYTRZYMAŁOŚCIOWYCH****3. BADANIA WYTRZYMAŁOŚCIOWE
ROZPOZNANIA GEOLOGICZNEGO W KATEGORII C₁**

- 3.1. Wymagania ogólne
- 3.2. Opis badań
  - 3.2.1. Cel badań
  - 3.2.2. Rodzaje próbek
  - 3.2.3. Aparatura
  - 3.2.4. Typy i schematy badań
  - 3.2.5. Przygotowanie próbek do badań
  - 3.2.6. Badania właściwe
  - 3.2.7. Opracowanie wyników badań
- 3.3. Wyznaczanie wartości parametrów wytrzymałościowych dla warstwy geotechnicznej
- 3.4. Określenie wartości nie wyznaczanych bezpośrednio

**4. BADANIA WYTRZYMAŁOŚCIOWE
ROZPOZNANIA GEOLOGICZNEGO W KATEGORII B**

- 4.1. Wymagania ogólne
- 4.2. Opis badań
  - 4.2.1. Cel badań
  - 4.2.2. Rodzaj badanych gruntów
  - 4.2.3. Schematy badań
  - 4.2.4. Aparatura
  - 4.2.5. Przygotowanie próbki do badania
  - 4.2.6. Badania właściwe

- 4.2.7. Standardowe opracowanie wyników badania
- 4.2.8. Wyznaczanie parametrów wytrzymałości trwałej
- 4.3. Wyznaczanie wartości parametrów wytrzymałościowych dla warstwy geotechnicznej
- 4.4. Określanie wartości nie wyznaczonych bezpośrednio

**5. BADANIA W FAZIE EKSPLOATACJI
— KATEGORIA A**

- 5.1. Wymagania ogólne dotyczące badań
- 5.2. Opis badań gruntów zwałowych
  - 5.2.1. Cel badań
  - 5.2.2. Rodzaj badanych gruntów
  - 5.2.3. Aparatura
  - 5.2.4. Liczba oznaczeń
  - 5.2.5. Oznaczania wstępne
  - 5.2.6. Przygotowanie próbek do badań
  - 5.2.7. Przygotowanie badania
  - 5.2.8. Badanie właściwe
  - 5.2.9. Opracowanie wyników badania
- 5.3. Opis badań wytrzymałości trwałej gruntów o naturalnej strukturze
  - 5.3.1. Cel badań
  - 5.3.2. Rodzaj badanych gruntów
  - 5.3.3. Aparatura
  - 5.3.4. Liczba badań
  - 5.3.5. Przygotowanie próbki do badania
  - 5.3.6. Badanie właściwe
  - 5.3.7. Opracowanie wyników badania
- 5.4. Badania wytrzymałości na stykach warstw
- 5.5. Badania rozpoznawcze dla dalszych faz eksploatacji

6. WYMAGANIA DODATKOWE**INFORMACJE DODATKOWE**

Zgłoszona przez Centralny Ośrodek Badawczo-Projektowy Górnictwa Odkrywkowego POLTEGOR
Ustanowiona przez Ministra Górnictwa i Energetyki dnia 2 grudnia 1982 r.
jako norma obowiązująca od dnia 1 lipca 1983 r.
(Dz. Norm. i Miar nr 3/1983 poz. 4)

1. WSTĘP

1.1. Przedmiot normy. Przedmiotem normy są zasady wykonywania laboratoryjnych badań wytrzymałościowych własności gruntów (skał luźnych) dla potrzeb projektowania kopalń odkrywkowych, zasady interpretacji wyników tych badań oraz określanie cech gruntów nie wyznaczonych bezpośrednio w badaniach.

1.2. Zakres stosowania normy. Normę należy stosować przy wykonywaniu badań, w celu wyznaczania parametrów charakteryzujących własności gruntów w kopalniach odkrywkowych węgla brunatnego lub innych kopalni (przy podobnych warunkach eksploatacji) dla obliczeń stateczności:

— zboczy wyrobisk odkrywkowych wykonywanych w skałach luźnych (gruntach), jak: piaski, pyły, gliny, ropy oraz elementów tych zboczy — skarp, poziomów, półek,

— zboczy zwałowisk zbudowanych z gruntów przy zwałowaniu na sucho oraz elementów tych zboczy,

— podłoża zwałowisk.

1.3. Określenia

1.3.1. funkcja wytrzymałościowa

a) zależność wytrzymałości gruntu od stanu naprężenia i czasu,

b) miejsce geometryczne punktów w układzie (τ , σ , t) „naprężenie, czas“, odpowiadających największym wartościom oporu ścinania realizowanym w elemencie gruntowym.

1.3.2. wytrzymałość natychmiastowa τ_N — bezwzględnie największa wartość oporu ścinania, jaki może być zrealizowany w elemencie gruntowym przy obciążeniu krótkotrwałym (w czasie bliskim zera).

1.3.3. wytrzymałość trwała τ_T — wartość oporu ścinania, jaki może być zrealizowany trwale w elemencie gruntowym, tj. przy nieograniczonym czasie trwania obciążenia.

1.3.4. wytrzymałość doraźna τ_d — wartość oporu ścinania, jaki będzie zrealizowany w elemencie gruntowym w określonym czasie t trwania jego obciążenia ($0 < t < \infty$); wartości wytrzymałości doraźnej zawarte są w przedziale pomiędzy wartością wytrzymałości natychmiastowej i trwałej.

1.3.5. wytrzymałość standardowa τ_f — wartość oporu ścinania, jaki zostaje zrealizowany w elemencie gruntowym w czasie badań laboratoryjnych (szczególna wartość wytrzymałości doraźnej), przeprowadzonych zgodnie z niniejszą normą.

1.3.6. wytrzymałość resztkowa (ustalona) τ_r — wartość oporu ścinania, jaki jest realizowany w elemencie gruntowym po wytworzeniu się w nim powierzchni poślizgu.

1.3.7. próba wytrzymałościowa — zbiór oznaczeń wytrzymałości (ścięć) wykonanych dla określenia wartości liczbowych parametrów wytrzymałościowych gruntów Φ_u i c_u , lub Φ' i c' .

1.3.8. elementy wyrobiska odkrywkowego i zwałowiska — wg PN-64/G-02400 i BN-82/0403-01.

1.3.9. kategorie dokumentowania C_2 , C_1 , **B**, **A** **złóż węgla brunatnego** — wg PN-68/G-01000.

1.3.10. Oznaczenie wielkości fizycznych i ich symbole matematyczne stosowane w normie — wg PN-74/B-02480.

2. OGÓLNE ZASADY WYKONYWANIA LABORATORYJNYCH BADAŃ WYTRZYMAŁOŚCIOWYCH

Przy wykonywaniu badań cech wytrzymałościowych gruntów należy stosować następujące zasady:

a) stopień szczegółowości badań laboratoryjnych, tj. ich dokładność i liczba powinny odpowiadać etapowi rozpoznania złoża; program badań należy układać w taki sposób, aby kolejne etapy badań laboratoryjnych dawały coraz bardziej szczegółowe rozpoznanie cech wytrzymałościowych;

b) w badaniach należy dążyć do możliwie wiernego odtworzenia rzeczywistych warunków pracy gruntu; program badań laboratoryjnych powinien uwzględniać wyniki rozpoznania inżyniersko-geologicznego i podstawowe założenia technologiczne;

c) w programach należy uwzględniać uzyskany postęp wiedzy, przy czym nowe metody badawcze należy wprowadzić w fazie eksploatacji tak, aby istniała możliwość ich szybkiej weryfikacji w warunkach naturalnych;

d) nie przewiduje się badań wytrzymałościowych gruntów w fazie rozpoznania odpowiadającej kategorii C_2 ; w szczególnych przypadkach można je wykonać zgodnie z metodyką przyjętą dla kategorii C_1 .

3. BADANIA WYTRZYMAŁOŚCIOWE ROZPOZNANIA GEOLOGICZNEGO W KATEGORII C_1

3.1. Wymagania ogólne. Badania wytrzymałościowe w kategorii C_1 wg BN-82/0403-01 należy wykonywać na próbkach pobranych ze złoża w przestrzennej siatce regularnej. Próbki wykazujące naturalne defekty wewnętrzne (pęknięcia, zarysowania itp.) należy poddawać badaniom wytrzymałościowym na równi z próbkami nie wykazującymi uszkodzeń. Wyniki tych badań należy włączyć do zbioru wartości wykorzystywanych dla określenia miarodajnych wartości parametrów dla celów obliczeniowych. Liczba prób wytrzymałościowych dla wydzielonej makroskopowo jednorodnej warstwy litologiczno-stratygraficznej, nie powinna być mniejsza niż 36.

W przypadku niedostatecznej ilości materiału gruntowego do wykonania potrzebnej do badań liczby próbek dopuszcza się wykonanie próby wytrzymałościowej na jednej próbce metodą kolejnych ścięć (w liczbie 4). W tym przypadku wynik pierwszego ścięcia należy przyjąć za miarodajny do wyznaczenia spójności c_u , wyniki następnych ścięć — do wyznaczenia wartości kąta tarcia wewnętrznego Φ_u .

3.2. Opis badań

3.2.1. Cel badań. Celem badań jest wyznaczanie standardowej wytrzymałości wyrażonej przez parametry c_u , Φ_u dla potrzeb wymiarowania obiektów górnictwa

odkrywkowego, przy projektowaniu opartym na rozpoznaniu złoża w kategorii C₁.

3.2.2. Rodzaje próbek. Norma dotyczy badań wykonywanych na gruntach o naturalnej strukturze i zachowanej wilgotności naturalnej.

W przypadku gruntów sypkich, dla których niemożliwe byłoby pobranie próbek, dopuszcza się wykonanie badań na próbkach o naruszonej strukturze z tym, że należy grunty doprowadzić do stanu zagęszczenia odpowiadającego warunkom w złożu.

3.2.3. Aparatura

- a) Aparat bezpośredniego ścinania.
- b) Aparat trójosiowego ściskania.

Aparaty powinny być wyposażone w urządzenia powodujące ustaloną w czasie prędkość przemieszczeń poziomych bądź pionowych (w zależności od typu aparatu) w przedziale wartości: $0,015 \div 0,035$ mm/s.

Grunty tej samej warstwy litologicznej należy badać przy użyciu tylko jednego typu aparatu.

3.2.4. Typy i schematy badań. Przy rozpoznaniu w kategorii C₁ przewiduje się wyłącznie badania szybkie bez wstępnej konsolidacji.

W trakcie badania dopuszcza się odpływ wody z próbki w stopniu warunkowanym czasem badania oraz właściwościami badanego gruntu.

Schemat obciążeń w badaniach przy użyciu aparatu trójosiowego ściskania jest zgodny ze standardowymi badaniami, tzn. obciążenie na pobocznicy ma wartość stałą, a obciążenie pionowe wzrasta w sposób uwarunkowany ustalonym w czasie przemieszczeniem pionowym jednej z podstaw próbki.

3.2.5. Przygotowanie próbek do badań

3.2.5.1. Badania wykonywane w aparacie bezpośredniego ścinania. Badania wykonuje się na próbkach o naturalnej strukturze, wyciętych w postaci prostopadłościanu o wymiarach $60 \times 60 \times 15$ do 20 mm.

Przygotowaną próbkę umieścić w skrzynkach aparatu. Na górnej i dolnej powierzchni próbki powinny znajdować się perforowane płytki metalowe zaopatrzone w ząbki oraz kamienie filtracyjne.

Aby zabezpieczyć otwory płytek metalowych przed dostawaniem się w nie gruntu można między próbkę i płytkę położyć warstwę zwilżonej wodą bibuły.

Należy zwrócić uwagę, aby między skrzynkami zachowany był odstęp około 1 mm, a płaszczyzna ścicia próbki wypadła w przybliżeniu w połowie jej wysokości.

3.2.5.2. Badania wykonywane w aparacie trójosiowego ściskania. Próbki gruntu o naturalnej strukturze powinny mieć kształt walca, w którym stosunek wysokości do średnicy wynosi $2:1$. W celu szybszego wyrównania się wartości ciśnienia porowego w próbce należy na jej pobocznicy założyć pionowe pasemka ze zwilżonej bibuły do sączenia w liczbie 6 sztuk o szerokości około 10 mm każdy, a na górnej i dolnej powierzchni próbki po $2 - 3$ krążki zwilżonej wodą bibuły. Przewód odprowadzający wodę z próbki wypełnić odpowietrzoną wodą i zamknąć jego zawór. Zawór połączyć elastycznym przewodem ze szklaną biuretą. Przewód i biuretę wypełnić wodą do poziomu dolnej podstawy próbki.

Urządzenie to umożliwi pomiar objętości wody wypływającej z próbki podczas badania. Próbkę umieścić w aparacie na perforowanej podstawie i założyć na nią cienką, lecz nie przepuszczającą wody osłonkę gumową dociskaną pierścieniami gumowymi do tłoczków ograniczających próbkę od dołu i góry.

3.2.5.3. Badania uzupełniające. Dla każdej próbki, niezależnie od metody badania wytrzymałościowego, należy określić:

- a) rodzaj gruntu na podstawie badań laboratoryjnych wg PN-75/B-04481 p. 3.2 lub na podstawie badań makroskopowych wg PN-74/B-04452 p. 6.1.1,
- b) wilgotność — wg PN-75/B-04481 p. 3.5 (z gruntu pozostałego po obcięciu próbki do wymaganych wymiarów dla obu końców próbki),
- c) gęstość objętościową — wg PN-75/B-04481 p. 3.6.3,
- d) gęstość właściwą szkieletu gruntowego — wg PN-75/B-04481 p. 3.4 dla każdego rodzaju badanego gruntu; oznaczanie można wykonać na gruncie po przeprowadzonym już oznaczaniu ścinania.

Zaleca się wykonywanie barwnego rysunku każdej próbki NNS z zaznaczeniem wszystkich cech charakterystycznych oraz obszarów, z których zostały wycięte próbki do badań wytrzymałościowych.

3.2.6. Badania właściwe

3.2.6.1. Badania wykonywane w aparacie bezpośredniego ścinania. Na próbkę przygotowaną wg 3.2.5.1 należy przyłożyć odpowiednie obciążenie pionowe. Po 5 min należy włączyć mechanizm powodujący przemieszczenie jednej z ramek aparatu.

Podczas badania co 30 s należy rejestrować wskazania dynamometru pierścieniowego oraz przemieszczenia poziome skrzynki.

Należy także odnotować maksymalne wskazania dynamometru.

Po ścięciu próbki wyznacza się wilgotność gruntu w płaszczyźnie ścicia.

3.2.6.2. Badania wykonywane w aparacie trójosiowego ściskania. Próbkę przygotowaną wg 3.2.5.2 poddać przez 1 h ciśnieniu izotropowemu, bez możliwości odpływu wody z próbki. Następnie należy otworzyć zawór umożliwiający odpływ wody i uruchomić mechanizm powodujący przemieszczenie jednej z podstaw próbki z prędkością określoną w 3.2.3. Podczas badania należy rejestrować co 30 s:

- a) wskazania dynamometru,
- b) zmiany wysokości próbki,
- c) zmiany wysokości wody w biurecie.

Po zakończeniu badania oznaczyć wilgotność w płaszczyźnie ścicia próbki.

3.2.6.3. Liczba oznaczeń w próbie wytrzymałościowej. Za minimalną liczbę oznaczeń należy przyjąć trzy. Pierwsze ścięcie w aparacie bezpośredniego ścinania powinno być wykonane przy obciążeniu pionowym σ równym 100 kPa, a w aparacie trójosiowego ściskania przy obciążeniu w komorze σ_0 równym 100 kPa. Następnie badania należy wykonać kolejno przy ciśnieniach: 200 i 400 kPa.

3.2.7. Opracowanie wyników badań

3.2.7.1. Kryteria zniszczenia. Jako kryteria zniszczenia przyjmuje się:

a) dla badań w aparacie bezpośredniego ścinania za moment zniszczenia przyjmuje się stan, w którym naprężenie styczne w płaszczyźnie ścinania osiągnie wartość maksymalną lub, gdy poziome przemieszczenie ramki będzie równe 8 mm,

b) dla badań wykonanych w aparacie trójosiowego ściskania przyjmuje się:

— gdy próbka ulega kruchemu ścięciu — kryterium naprężeniowe określające zniszczenie w chwili gdy $\Delta\sigma_z = \max$,

— gdy próbka ulega ścięciu plastycznemu — kryterium odkształceniowe, przyjmując za zniszczenie moment osiągnięcia przez odkształcenia wartości $\epsilon_z = 10\%$. W przypadku gdy nie można jednoznacznie określić rodzaju zniszczenia, zaleca się przyjmować za wartość miarodajną średnią z wartości wyznaczonych obydwoma sposobami.

3.2.7.2. Hipoteza wytrzymałościowa. Badania należy opracować przyjmując hipotezę wytrzymałościową Coulomba lub Coulomba-Mohra.

3.2.7.3. Wykonanie obliczeń

a) Przy badaniach w aparacie bezpośredniego ścinania warunek stanu granicznego jest określony wzorem

$$\tau_f = c_u + \sigma_f \operatorname{tg} \Phi_u \quad (1)$$

w którym:

τ_f, σ_f — naprężenia styczne oraz normalne w płaszczyźnie ścięcia w momencie zniszczenia próbki,

Φ_u — kąt tarcia wewnętrznego,

c_u — spójność.

Przy wyznaczaniu wartości liczbowych naprężeń (ze względu na przybliżony charakter oceny stanu naprężenia w tych badaniach) nie uwzględnia się poprawki określającej faktyczną powierzchnię ścinania.

Wartości parametrów wytrzymałościowych dla i -tej próby wytrzymałościowej można określić metodą graficzną, wykreślając prostą aproksymującą punkty doświadczalne naniesione na wykres $\tau_f = f(\sigma_f)$. W ten sposób uzyskuje się wartości: Φ_{ui} i c_{ui} .

b) W badaniach w aparacie trójosiowego ściskania warunek stanu graficznego wyrażany jest za pomocą naprężeń głównych i określony jest wzorem

$$\frac{1}{2} (\sigma_1 - \sigma_3)_f = \frac{1}{2} (\sigma_1 + \sigma_3)_f \sin \Phi_u + \cos \Phi_u \cdot c_u \quad (2)$$

w którym:

$$\sigma_1 = \sigma_z, \sigma_3 = \sigma_r = \sigma_0$$

w których:

$$\operatorname{tg} \Psi = \frac{n \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 - \sigma_3}{2} \right)_{fj} \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_3}{2} \right)_{fj} - \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_2}{2} \right)_{fj} \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_3}{2} \right)_{fj}}{n \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_3}{2} \right)_{fj}^2 - \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_2}{2} \right)_{fj}^2} \quad (9)$$

$$c_1 = \frac{\sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 - \sigma_3}{2} \right)_{fj} \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_3}{2} \right)_{fj}^2 - \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_2}{2} \right)_{fj} \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 - \sigma_3}{2} \right)_{fj} \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_3}{2} \right)_{fj}}{n \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_3}{2} \right)_{fj}^2 - \sum_1^n \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_2}{2} \right)_{fj}^2} \quad (10)$$

σ_z, σ_r — składowe naprężeń normalnych w układzie walcowym,

σ_0 — ciśnienie w komorze aparatu.

Do równania wprowadza się wartości odpowiadające momentowi zniszczenia próbki (indeks f). Ponieważ w trakcie badania powierzchnia przekroju próbki ulega zmianie, należy uwzględnić poprawkę przy wyznaczaniu wartości σ_z obliczoną wg wzorów:

$$\sigma_z = \sigma_r + \Delta\sigma_z (1 - \epsilon_{zf}) \quad (3)$$

$$\Delta\sigma_z = \frac{P_z - A_r \sigma_0}{A_0} \quad (4)$$

w których:

P_z — obciążenie pionowe próbki mierzone przez dynamometr,

A_r — pole przekroju trzpienia przekazującego obciążenie pionowe,

A_0 — początkowa powierzchnia przekroju próbki,

ϵ_{zf} — odkształcenie osiowe próbki w momencie jej zniszczenia.

Parametry Φ_{ui} i c_{ui} dla i — tej próby wytrzymałościowej wyznacza się metodą graficzną, wykorzystując konstrukcję Mohra dla opisu stanu naprężeń w próbkach w momencie zniszczenia i wrysowując styczną do kół Mohra.

3.3. Wyznaczanie wartości parametrów wytrzymałościowych dla warstwy geotechnicznej. Wartości liczbowe parametrów geotechnicznych Φ_u i c_u dla warstwy geotechnicznej, dla której wykonano n oznaczeń wytrzymałości, oblicza się zgodnie z zasadą liniowej aproksymacji metodą najmniejszych kwadratów:

a) dla badań w aparacie bezpośredniego ścinania — wg wzorów:

$$\operatorname{tg} \Phi_u = \frac{n \sum_1^n \tau_{fj} \sigma_{fj} - \sum_1^n \tau_{fj} \sum_1^n \sigma_{fj}}{n \sum_1^n \sigma_{fj}^2 - \left(\sum_1^n \sigma_{fj} \right)^2} \quad (5)$$

$$c_u = \frac{\sum_1^n \tau_{fj} \sum_1^n \sigma_{fj}^2 - \sum_1^n \sigma_{fj} \sum_1^n \tau_{fj} \cdot \sigma_{fj}}{n \sum_1^n \sigma_{fj}^2 - \left(\sum_1^n \sigma_{fj} \right)^2} \quad (6)$$

w których:

τ_{fj} i σ_{fj} — naprężenie w płaszczyźnie ścinania w j -tej próbce,

n — liczba oznaczeń

b) dla badań w aparacie trójosiowego ściskania — wg wzorów:

$$\sin \Phi_u = \operatorname{tg} \psi \quad (7)$$

$$c_u = \frac{c_1}{\cos \Phi_u} \quad (8)$$

3.4. Określenie wartości nie wyznaczanych bezpośrednio. W fazach opartych o rozpoznanie w kategorii C₁ można przyjmować:

dla gruntów spoistych

— wytrzymałość gruntu w zwałowisku $\tau_{zw} = 0,55 \tau_f^C$,

— wytrzymałość trwałą gruntu $\tau_T = 0,55 \tau_f^C$

dla gruntów sypkich:

$$\tau_{zw} = 0,8\tau_f^C \text{ oraz } \tau_T = 0,9\tau_f^C,$$

gdzie: τ_f^C — wytrzymałość standardowa wyznaczona zgodnie z wymaganiami badań w kategorii C₁.

Opór ścinania na stykach warstw można szacować na podstawie wzorów:

— dla styków pierwotnych (nie naruszonych)

$$\tau_{sp} = A_{sp} [(\sigma - u)_s (\text{tg } \Phi_{ug} + \text{tg } \Phi_{ud} + c_{ug} + c_{ud})] \quad (11)$$

— dla styków naruszonych

$$\tau_{sn} = A_{sn} [(\sigma - u)_s (\text{tg } \Phi_{ug} + \text{tg } \Phi_{ud} + c_{ug} + c_{ud})] \quad (12)$$

w których:

σ — naprężenie normalne w styku (indeks s),

u — obliczeniowe ciśnienie wody w porach gruntu pomiędzy stykającymi się warstwami (można przyjmować jako równe ciśnieniu hydrostatycznemu),

Φ_{ug}, Φ_{ud} — wartości kątów tarcia wewnętrznego stykających się warstw g i d,

c_{ug}, c_{ud} — wartości spójności stykających się warstw g i d, (dla kategorii C₁).

Orientacyjne wartości współczynników A_{sp} i A_{sn} można przyjmować wg tablicy.

Warstwy stykające się	A_{sp}	A_{sn}
ł z piaskiem	0,35	0,29
ł z węglem brunatnym	0,30	0,16
ł z pyłem	0,28	0,15
Powierzchnia zlustrowana wewnątrz warstwy	0,40	0,22

Wykorzystywanie dla dalszych faz projektowych wyników badań wytrzymałościowych uzyskanych w kategorii C₁, bez wykonania właściwych badań dla fazy następnej, jest niedozwolone.

4. BADANIA WYTRZYMAŁOŚCIOWE ROZPOZNANIA GEOLOGICZNEGO W KATEGORII B

4.1. Wymagania ogólne. Badania laboratoryjne w kategorii B stanowią dalszy etap bardziej szczegółowego rozpoznania właściwości wytrzymałościowych gruntów. Badania w tej kategorii dzieli się na dwie grupy badań dla uzyskania:

a) ogólnego postępu w rozpoznaniu cech wytrzymałościowych jednorodnej warstwy litologiczno-stratygraficznej,

b) badania dla szczególnie newralicznych rejonów projektowanej kopalni.

Badania w kategorii B są badaniami o wyższym stopniu dokładności niż badania w kategorii C₁.

Uwzględniając powyższe i zakładając opróbowanie w kategorii B również w regularnej siatce przestrzennej, różnicuje się sposób przeprowadzania badań w grupach Ba i Bb.

W grupie badań Ba przyjmuje się losowy wybór próbek NNS w liczbie zapewniającej wykonanie 36 prób wytrzymałościowych dla każdej wydzielonej w kategorii C₁ jednorodnej warstwy litologiczno-stratygraficznej. Dla tak wybranego zbioru należy wykonywać oznaczenia wytrzymałości przy minimum czterech różnych wartościach ciśnienia w komorze aparatu trójosiowego, z przedziału wartości dopuszczalnych przez warunki techniczne eksploatacji aparatu.

Badania grupy Bb przeprowadza się dla rejonów: zagrożeń wyznaczonych w prognozie zjawisk geologiczno-inżynierskich, skarp stałych, pochylni i innych, w których ze względów technologiczno-eksploatacyjnych wymagany jest maksymalny stopień niezawodności eksploatacyjnej. Ustalenie lokalizacji omawianych rejonów następuje na drodze wspólnej decyzji dokumentatorów branży geologiczno-inżynierskiej, geotechnicznej i górniczej. Do badań grupy Bb przeznacza się wszystkie próbki uzyskane z podanych rejonów, które należy pogrupować według warstw litologiczno-stratygraficznej. Badania wydzielonej warstwy nie powinny zawierać mniej niż 36 oznaczeń wytrzymałości (pojedynczych ścieć) wykonanych przy sześciu wartościach ciśnienia w komorze aparatu trójosiowego (z przedziału od 0 do 60 kPa).

Próbki tak utworzonego zbioru stanowią materiał do wyznaczenia parametrów wytrzymałościowych dla rozpatrywanej warstwy litologiczno-stratygraficznej.

4.2. Opis badań

4.2.1. Cel badań. Celem badań jest wyznaczenie standardowej wytrzymałości w warunkach laboratoryjnych dla celów wymiarowania obiektów górnictwa odkrywkowego przy projektowaniu opartym na rozpoznaniu złoże w kategorii B.

4.2.2. Rodzaj badanych gruntów — wg 3.2.2.

4.2.3. Schematy badań. W badaniach laboratoryjnych należy, w miarę możliwości, odtworzyć warunki pracy gruntu w obiekcie; dlatego należy zróżnicować metodykę badań parametrów wytrzymałościowych w zależności od tego, czy grunt ma pracować w warunkach rosnącego, czy też malejącego naprężenia średniego.

Jako metodykę badań należy przyjąć badania szybkie bez konsolidacji z następującymi schematami drogi obciążenia próbki:

schemat I — σ_z rośnie, $\sigma_r = \text{const}$,

schemat II — σ_r maleje, $\sigma_z = \text{const}$,

w których:

σ_z jest całkowitym pionowym (osiowym) naprężeniem normalnym,

σ_r jest całkowitym poziomym (promieniowym) naprężeniem normalnym.

Prędkość zmiany naprężenia σ_z w przypadku badania wg schematu I oraz σ_r w przypadku badania wg schematu II nie powinna być większa niż 20 kPa na 15 min.

4.2.4. Aparatura. Badania oporu ścinania należy przeprowadzać w aparatach trójosiowego ściskania.

Aparat powinien być wyposażony w urządzenie pozwalające na pomiar ciśnienia wody w porach gruntu. Układ mechaniczny aparatu powinien zapewniać jednostajną prędkość przemieszczeń pionowych w zakresie $2 \div 4$ mm/h. W przypadku badań wg schematu II (p. 4.2.3) aparat powinien mieć urządzenie zapewniające przekazywanie na próbkę stałego naprężenia pionowego.

4.2.5. Przygotowanie próbki do badania. W czasie przycinania próbki do wymaganych wymiarów należy zwrócić szczególną uwagę na nienaruszenie struktury i zachowanie wilgotności gruntu.

Do badań należy używać próbek bez widocznych, powstałych w czasie obróbki i ich przygotowania defektów, tj. pęknięć, miejsc pustych itd. Próbkę przed badaniem należy zważyć. Dalsze przygotowanie próbki należy przeprowadzić zgodnie z 3.2.5.2. Należy również wykonać badania uzupełniające zgodnie z 3.2.5.3.

Wilgotność należy określić osobno dla dolnej i górnej podstawy próbki. Badanie wilgotności wykonuje się na gruncie pozostałym po przycięciu próbki do odpowiedniej wysokości.

4.2.6. Badania właściwe. Próbkę przygotowaną wg 4.2.5 należy poddać wstępnemu ciśnieniu izotropowemu bez możliwości odpływu wody z próbki. Pod wstępnym ciśnieniem próbka powinna pozostawać w komorze aparatu przez około 16 h. Okres ten ma pozwolić na wyrównanie się wartości ciśnienia porowego w próbce. Próbkę należy poddać badaniu właściwemu wg przyjętego schematu badań. Podczas badania należy mierzyć następujące wartości:

w badaniu wg schematu I — zmiany: wysokości próbki, obciążenia pionowego, ciśnienia porowego,

w badaniu wg schematu II — zmiany: wysokości próbki, ciśnienia porowego (przy sterowanych wartościach ciśnień w komorze aparatu).

Pomiary powyższych wielkości należy przeprowadzać i rejestrować w odstępach nie dłuższych niż 15 min. Po zakończeniu badania należy próbkę zważyć (po zdjęciu bibuły).

Porównanie ciężaru próbki przed i po badaniu pozwala ocenić, czy w badaniu nie zachodziło zjawisko konsolidacji lub pęcznienia próbki. Opis obrazu zniszczenia próbki należy podać na rysunku lub fotografii. Dla każdej próbki należy po badaniu wyznaczyć wilgotność w obszarach końców próbki oraz w strefie zniszczenia próbki.

4.2.7. Standardowe opracowanie wyników badania

4.2.7.1. Kryteria zniszczenia. Należy stosować kryteria wg 3.2.7.1b

4.2.7.2. Hipoteza wytrzymałościowa. Przy opracowaniu wyników zaleca się korzystać z hipotezy Coulomba-Mohra, wyrażonej wzorem:

$$\frac{1}{2} (\sigma'_z - \sigma'_r)_f = \frac{1}{2} (\sigma'_z + \sigma'_r)_f \sin \Phi + c' \cos \Phi \quad (13)$$

w którym σ'_z , σ'_r — składowe efektywne naprężenia normalnych równo:

$$\sigma'_z = \sigma_z - u \quad (14)$$

$$\sigma'_r = \sigma_r - u \quad (15)$$

w których:

σ_z i σ_r — składowe całkowite naprężenia (dla momentu „zniszczenia“ próbki),

u — ciśnienie wody w porach gruntu (dla momentu „zniszczenia“ próbki).

4.2.7.3. Tok obliczeń. Na podstawie wyników badania należy sporządzić dla kolejnych wartości ciśnień w komorze aparatu σ_0 wykresy zależności $\Delta\sigma_z$ od ϵ_z ; $\Delta\sigma_z$ wyraża się wzorem

$$\Delta\sigma_z = \Delta\sigma'_z = (\sigma'_z - \sigma'_r) (1 - \epsilon_z) = (\sigma_z - \sigma_r) (1 - \epsilon_z) \quad (16)$$

Współczynnik poprawkowy $(1 - \epsilon_z)$ opisuje zmianę wymiarów poprzecznych próbki w badaniu.

Na wykresie zależności $\Delta\sigma_z = f(\epsilon_z)$ znaleźć punkt odpowiadający przyjętemu kryterium zniszczenia $\Delta\sigma_{zf}$ i określić odpowiadający mu stan naprężenia σ_{zf} i σ_{rf} .

Wykonać opracowanie graficzne wykorzystując konstrukcję Mohra i przyjmując

$$\sigma'_{1f} = \sigma'_{2f} = (\sigma_z - \sigma_r)_f (1 - \epsilon_{zf}) + (\sigma_r - u)_f \quad (17)$$

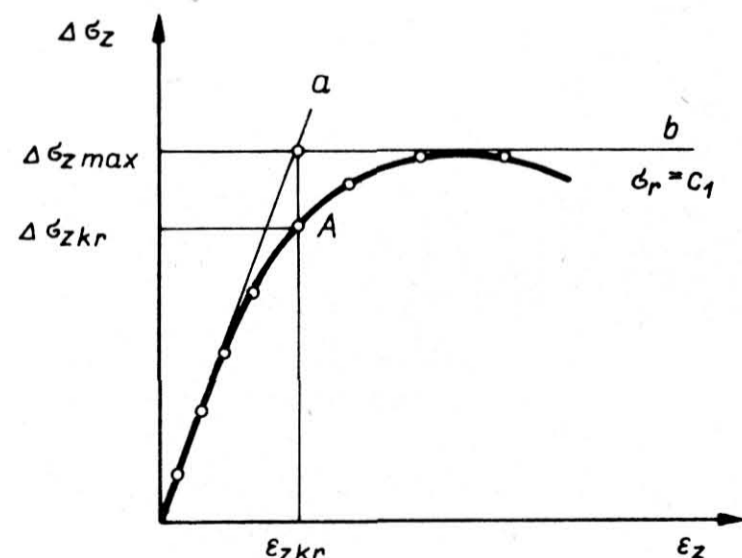
$$\sigma'_{3f} = \sigma'_{4f} = (\sigma_r - u)_f \quad (18)$$

Parametry prostej stycznej do kół Mohra wyznaczają wartości efektywnych parametrów wytrzymałościowych w i -tej próbie wytrzymałościowej: Φ'_i i c'_i .

4.2.8. Wyznaczanie parametrów wytrzymałości trwałej. Wytrzymałość trwałą τ_T dopuszcza się wyznaczać na podstawie wyników badań laboratoryjnych przeprowadzonych przy użyciu aparatu trójosiowego ściskania, dla określania wytrzymałości standardowej.

Należy stosować następujący tok obliczeń:

a) korzystając z wyników badania trójosiowego należy sporządzić wykres zależności $\Delta\sigma_z$ od ϵ_z jak w 4.2.7.3a), aproksymując punkty doświadczalne linią ciągłą (rys. 1),

Rys. 1

b) wrysować styczną do początkowej prostoliniowej gałęzi wykresu (linia a),

c) z punktu odpowiadającego maksymalnej wartości $\Delta\sigma_z$ poprowadzić linię poziomą (b),

d) punkt przecięcia linii a i b rzutować na krzywą doświadczalną i wyznaczyć punkt A,

e) współrzędne punktu A wyznaczają „krytyczny” stan naprężenia, utożsamiany ze stanem naprężenia odpowiadającym wytrzymałości trwałej,

f) wartości naprężeń efektywnych dla stanu krytycznego wynoszą:

$$\sigma'_{zkr} = \Delta\sigma_{zkr} (1 - \epsilon_{zkr}) + (\sigma_{rkr} - u_{kr}) \quad (19)$$

$$\sigma'_{rkr} = \sigma_{rkr} - u_{kr} \quad (20)$$

w których: ϵ_{zkr} i u_{kr} — odpowiednie wartości jednostkowego odkształcenia osiowego i ciśnienie wody w porach dla stanu krytycznego,

g) wartości parametrów, wytrzymałości trwałej w i -tej próbce wytrzymałościowej Φ'_{Ti} i c'_{Ti} wyznacza się metodą graficzną, analogicznie do opisanej w 4.2.7.3, przyjmując:

$$\sigma'_{1kr} = \sigma'_{zkr} = (\sigma_z - u)_{kr} = \Delta\sigma_{zkr} (1 - \epsilon_{zkr}) + (\sigma_r - u)_{kr} \quad (21)$$

$$\sigma'_{3kr} = \sigma_{rkr} = (\sigma_r - u)_{kr} \quad (22)$$

4.3. Wyznaczanie wartości parametrów wytrzymałościowych dla warstwy geotechnicznej. Wartości: Φ' , c' , Φ'_T , c'_T wylicza się z zależności:

$$\sin \Phi' = \operatorname{tg} \psi' \text{ lub } \sin \Phi'_T = \operatorname{tg} \psi'_T \quad (23)$$

$$c' = \frac{c'_1}{\cos \Phi'} \text{ lub } c'_T = \frac{c'_{1T}}{\cos \Phi'_T} \quad (24)$$

w których:

$\operatorname{tg} \psi'$ lub $\operatorname{tg} \psi'_T$ — oblicza się wg wzoru (9),

c'_1 lub c'_{1T} — oblicza się wg wzoru (10),

przy czym zamiast wartości naprężeń całkowitych (σ_1 i σ_3) należy przyjąć wartości naprężeń efektywnych (σ'_1 i σ'_3) dla stanów zniszczenia (f) lub krytycznego (kr).

4.4. Określanie wartości nie wyznaczonych bezpośrednio. Na podstawie wyników przeprowadzonych badań laboratoryjnych można, w fazach projektowych uwzględniających rozpoznanie w kategorii B, przyjmować:

wytrzymałość natychmiastową τ_N^B wg wzoru

$$\tau_N^B = \frac{1,6 (\tau_f^B) - 2 \tau_T^B}{2} \quad (25)$$

w którym:

τ_f^B — wartość wytrzymałości standardowej wyznaczona zgodnie z zaleceniami szczegółowymi do badań wytrzymałościowych w kategorii B,

τ_T^B — wartość wytrzymałości trwałej wyznaczona w kategorii B.

Opór ścinania na stykach warstw można obliczać wg wzorów:

— dla styków pierwotnych (nie naruszonych)

$$\tau_{sp} = A_{sp} [(\sigma - u)_s (\operatorname{tg} \Phi'_g + \operatorname{tg} \Phi'_d) + (c'_g + c'_d)] \quad (26)$$

— dla styków naruszonych:

$$\tau_{sn} = A_{sn} [(\sigma - u)_s (\operatorname{tg} \Phi'_{Tg} + \operatorname{tg} \Phi'_{Td}) + (c'_{Tg} + c'_{Td})] \quad (27)$$

w których:

A_{sn} i A_{sp} — wg p. 3.4,

σ i u — wg p. 3.4,

Φ'_g , Φ'_d , Φ'_{Tg} , Φ'_{Td} — obliczeniowe wartości kątów tarcia wewnętrznych stykających się warstw g i d , wyznaczone na podstawie badań opisanych w 4.3,

c'_g , c'_d , c'_{Tg} , c'_{Td} — obliczeniowe wartości spójności stykających się warstw g i d , wyznaczone na podstawie badań opisanych w 4.3.

5. BADANIA W FAZIE EKSPLOATACJI — KATEGORIA A

5.1. Wymagania ogólne dotyczące badań. Badania prowadzone w kategorii A stanowią końcowy etap rozpoznania złoża i podstawę do opracowania wniosków dla prognozowania i programowania kierunków postępu technicznego w rozpoznaniu geotechnicznym i geotechnicznych metodach zabezpieczenia eksploatacji złóż.

Badania w tej kategorii obejmują:

- badania gruntów zwałowych,
- badania wytrzymałości trwałej gruntów o naturalnej strukturze i wilgotności,
- badania wytrzymałości styków warstw,
- badania rozpoznawcze dla dalszych faz eksploatacji.

5.2. Opis badań gruntów zwałowych

5.2.1. Cel badań. Celem badań jest wyznaczenie gęstości objętościowej i oporu ścinania, potrzebnych dla obliczeń stateczności zboczy zwałowisk, przez:

- a) wyznaczenie zależności między gęstością objętościową a naprężeniem pionowym,
- b) ustalenie zależności między oporem ścinania a naprężeniem normalnym dla gruntu zwałowego.

5.2.2. Rodzaj badanych gruntów. Wytyczne niniejsze należy stosować przy badaniach laboratoryjnych odpowiednio rozdrobnionych gruntów, o zachowanej wilgotności. Badania laboratoryjne powinny być przeprowadzone zgodnie z programem badań na dostatecznej liczbie próbek reprezentujących wszystkie rodzaje gruntów, które mają tworzyć zwałowiska. Wyznaczone wartości parametrów gruntu zwałowego służą do określenia kształtu i wymiarów zboczy projektowanego zwałowiska.

5.2.3. Aparatura. Badania laboratoryjne należy przeprowadzać w aparatach bezpośredniego ścinania o konstrukcji umożliwiającej badanie próbek o wysokości około 5 cm. Dodatkowym wyposażeniem powinien być stolik wibracyjny oraz sprzęt do wyznaczania gęstości objętościowej gruntu i wilgotności. Nie należy stosować prędkości przesuwu ramek większej niż 0,01 m/s.

5.2.4. Liczba oznaczeń. Badania laboratoryjne mające na celu wyznaczenie zależności między gęstością objętościową a naprężeniem pionowym należy przeprowadzić na minimum 36 próbkach dla każdego rodzaju gruntu.

Badania laboratoryjne mające na celu ustalenie zależności między oporem ścinania i naprężeniem nor-

malnym dla gruntu wydzielonej warstwy należy przeprowadzić na co najmniej 36 próbach wytrzymałościowych przy co najmniej 6 różnych wartościach ciśnienia pionowego z przedziału wartości dopuszczonych przez warunki techniczne aparatu.

5.2.5. Oznaczenia wstępne. Przed przystąpieniem do właściwych badań należy dla gruntu w stanie naturalnym określić gęstość objętościową i wilgotność.

5.2.6. Przygotowanie próbek do badań. Próbkę gruntu o naturalnej lub naruszonej strukturze i zachowanej wilgotności należy rozdrobnić ręcznie lub nożem na grudki o wymiarach $0,2 \div 0,6$ cm. Tak przygotowany materiał należy poddać, na stoliku wibracyjnym lub wstrząsarce wibracyjno-uchylnej, drganiom o charakterystyce zbliżonej do drgań taśmy przenośnika, przez okres odpowiadający czasowi transportu.

5.2.7. Przygotowanie badania. Przed przystąpieniem do właściwego badania należy określić masę m_e zmontowanej skrzynki aparatu bezpośredniego ścinania łącznie z perforowanymi i ząbkowanymi płytkami, tłoczkiem oraz zwilżonymi wodą sączkami z bibuły (zabezpieczają przed zatykaniem się otworów płytek). Następnie należy zmontować skrzynki aparatu, umieścić w dolnej skrzynce płytkę perforowaną i przykryć ją sączkiem z bibuły. Rozdrobnionym gruntem o masie m_g wypełnić zmontowane skrzynki aparatu. Wyrównać górną powierzchnię próbki, umieścić na niej sączek z bibuły z górną płytką perforowaną oraz tłoczek. Określić masę całości ($m_e + m_g$). Ustawić skrzynki na ramie aparatu bezpośredniego ścinania i zainstalować czujnik do pomiaru przemieszczeń pionowych oraz poziomych.

Określić początkową wysokość próbki h_{oi} . Obciążyć próbkę właściwym naciskiem pionowym i odczekać, aż zmiana wysokości próbki w ciągu 15 min będzie nie większa niż 0,01 mm.

Określić końcową wysokość próbki h_{ki} .

5.2.8. Badanie właściwe. Po ustaleniu końcowej wysokości próbki dla danego stopnia obciążenia należy rozmontować skrzynki aparatu i podnieść śrubami górną część o $1 \div 2$ mm. Następnie należy ściąć próbkę mierząc w odstępach czasu $30 \div 60$ s opór ścinania. Po ścięciu próbki wyznaczyć jej wilgotność. Oznaczenie wysokości próbki i pomiar oporu ścinania należy powtórzyć dla kolejnych stopni obciążenia, w tym dla $\sigma = 100$ kPa.

5.2.9. Opracowanie wyników badania

5.2.9.1. Wyznaczenie zależności między gęstością objętościową (ρ) a naprężeniem pionowym (σ). Dla każdego stopnia obciążenia należy wyznaczyć końcową gęstość objętościową gruntu, w $g \cdot cm^{-3}$, wg wzoru

$$\rho_i = \frac{(m_e + m_g) - m_e}{h_{ki} \cdot A_0} \quad (28)$$

w którym:

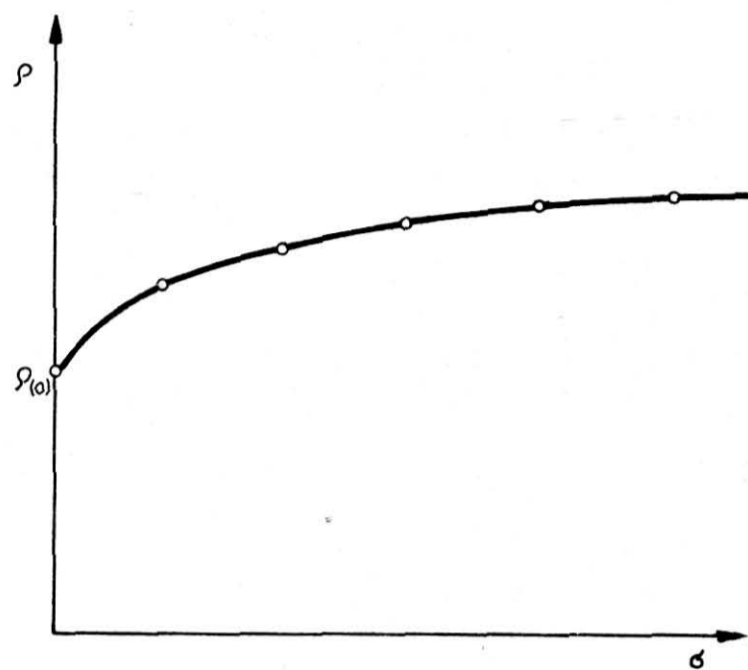
m_e — masa skrzynek aparatu bezpośredniego ścinania łącznie z dwiema perforowanymi i ząbkowanymi płytkami, tłoczkiem oraz dwoma sączkami z bibuły, g,

m_g — masa próbki gruntu, g,

h_{ki} — końcowa wysokość próbki, cm,

A_0 — pole przekroju poprzecznego próbki, cm^2 .

Następnie w układzie współrzędnych (ρ , σ) należy sporządzić wykres zmian gęstości objętościowej jako funkcji naprężenia pionowego (rys. 2).

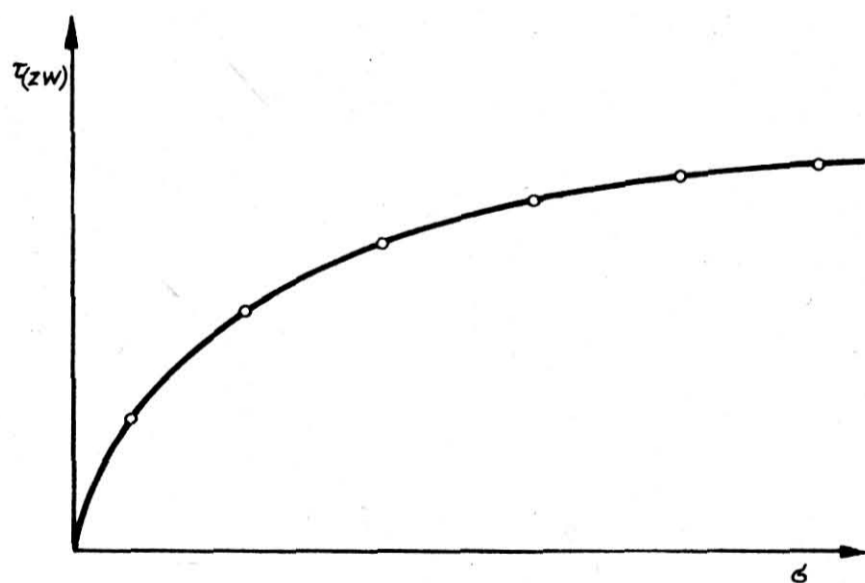

Rys. 2

BN-82/0403-02-2

5.2.9.2. Kryteria zniszczenia. Do opisu momentu zniszczenia próbki gruntu zwałowego zaleca się stosowanie jednego z kryteriów wymienionych w 3.2.7.1a).

5.2.9.3. Ustalenie zależności między oporem ścinania a naprężeniem pionowym. Otrzymane wyniki badań ścinania należy przedstawić w układzie współrzędnych ($\tau_{(zw)}$, σ) wg rys. 3.

Rys. 3

BN-82/0403-02-3

Otrzymaną zależność należy aproksymować równaniem

$$\tau_{(zw)} = a \left(\frac{\sigma}{[\sigma]} \right)^b \quad (29)$$

w którym:

$\tau_{(zw)}$ — wytrzymałość gruntu zwałowego,

σ — ciśnienie normalne (pionowe),

a — średni dla j próbek opór ścinania przy ciśnieniu równym jednostce ciśnienia, kPa,

$[\sigma]$ — jednostka ciśnienia, za którą należy przyjmować 100 kPa,

b — bezwymiarowy parametr obliczany ze wzoru

$$b = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m \frac{\log \frac{\bar{\tau}_{(zw)j}}{a}}{\log \frac{\sigma_i}{[\sigma]}} \quad (30)$$

w którym:

m — liczba stopni obciążenia, przy uwzględnieniu $\sigma_i \neq 100$ kPa,

$\bar{\tau}_{(zw)j}$ — średni dla j próbek opór ścinania przy ciśnieniu pionowym σ_i .

5.3. Opis badań wytrzymałości trwałej gruntów o naturalnej strukturze

5.3.1. Cel badań. Celem badań jest wyznaczenie trwałego oporu ścinania na podstawie laboratoryjnych badań pełzania.

5.3.2. Rodzaj badanych gruntów. Badanie niniejsze należy stosować przy wyznaczeniu trwałego oporu ścinania na próbkach gruntu o naturalnej strukturze i zachowanej wilgotności.

5.3.3. Aparatura. Badania można przeprowadzić w aparacie trójosiowego ściskania, który powinien być wyposażony w urządzenie zapewniające przekazywanie na próbkę stałego naprężenia pionowego podczas całego badania.

5.3.4. Liczba badań. Badania pełzania wykonuje się przy stałych wartościach składowych stanu naprężenia. Dla każdej wartości ciśnienia w komorze aparatu należy wykonać co najmniej 6 prób pełzania przy różnych wartościach naprężenia pionowego. Dla wyznaczenia parametrów wytrzymałości trwałej wydzielonej warstwy wymagane jest wykonanie badań pełzania przy co najmniej czterech różnych wartościach ciśnienia w komorze. Zaleca się wykonywanie badań pełzania pod naprężeniami równymi: 0,3; 0,5; 0,6; 0,7; 0,8 i 0,9 wytrzymałości standardowej τ_f .

5.3.5. Przygotowanie próbki do badania. Badanie pełzania przeprowadza się na próbkach gruntu o naturalnej strukturze, wyciętych w kształcie walca, w których stosunek wysokości do średnicy próbki powinien wynosić 2:1. Podczas obróbki do wymaganych wymiarów należy zwrócić szczególną uwagę na nienaruszenie struktury gruntu i zachowanie wilgotności. Do badań należy używać próbek bez widocznych defektów, pęknięć miejsc pustych itp. Próbkę przed badaniem należy zważyć.

Przygotowaną do badania próbkę umieszcza się w aparacie i zakłada na nią nieprzepuszczalną osłonkę gumową, dociskając ją do tłoczków aparatu za pomocą pierścieni gumowych. Dla każdej próbki należy określić wartości parametrów jak w 3.2.5.3, wilgotność próbki oznaczyć zgodnie z 4.2.5.

5.3.6. Badanie właściwe. Na próbkę przygotowaną wg 5.3.5, umieszczoną w aparacie, przekazuje się wymagane programem ciśnienie pionowe i poziome. W czasie badania, wskutek zmiany przekroju poprzecznego próbki, należy próbkę dociążyć w kierunku pionowym tak, aby wartość składowej naprężenia pionowego w próbce była stała.

Dociążanie próbki stosuje się przy każdej zmianie wysokości próbki o 1 mm.

Wielkość dodatkowego obciążenia licząc od stanu początkowego oblicza się wg wzoru

$$\Delta P = P_o \frac{\epsilon_z}{1 - \epsilon_z} \quad (31)$$

w którym:

P_o — początkowe obciążenie pionowe,

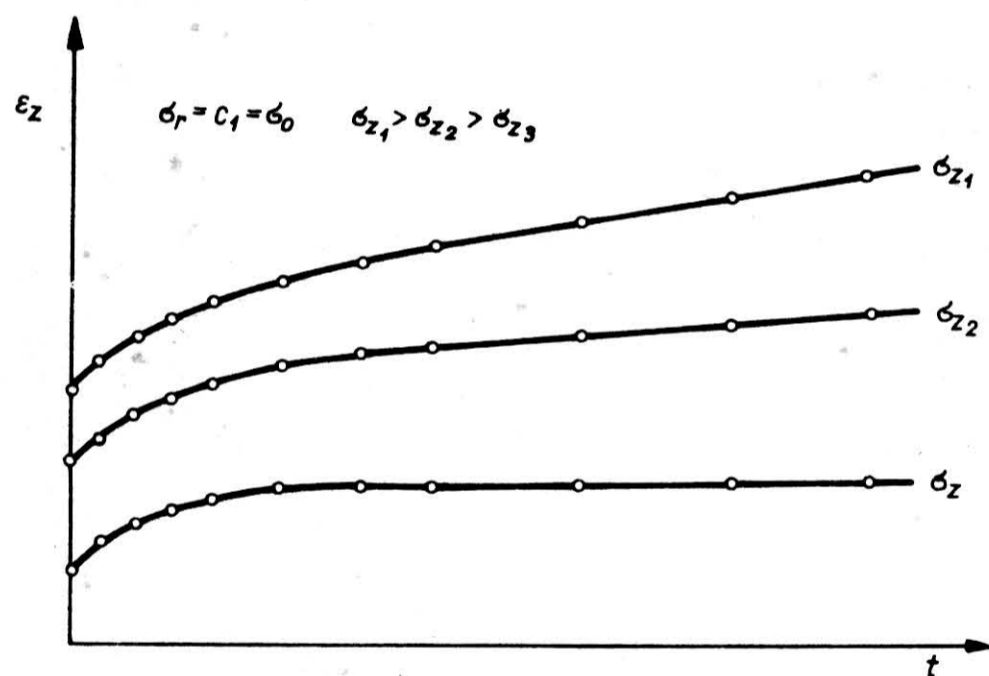
ϵ_z — aktualne odkształcenie osiowe.

W czasie badania należy rejestrować zmianę wysokości próbki w następujących odstępach czasu: pierwszego dnia po 1, 5, 10, 20, 30 i 60 min, a następnie co godzinę do 5 h od początku badania; dalej odczyty wykonuje się co 24 h. Czas badania nie powinien być krótszy niż 14 dni. Po zakończeniu badania należy próbkę zważyć oraz wyznaczyć wilgotność w obszarach obu końców próbki.

Porównanie masy próbki przed i po badaniu pozwoli stwierdzić, czy w badaniu zachodziło zjawisko filtracji wody z próbki.

5.3.7. Opracowanie wyników badania

a) Dla każdej wartości ciśnienia w komorze aparatu $\sigma_o = \sigma_r$ należy sporządzić w układzie współrzędnych ϵ_z, t wykresy krzywych pełzania odpowiadających kolejnym wartościom naprężenia pionowego σ_{zi} (rys. 4).

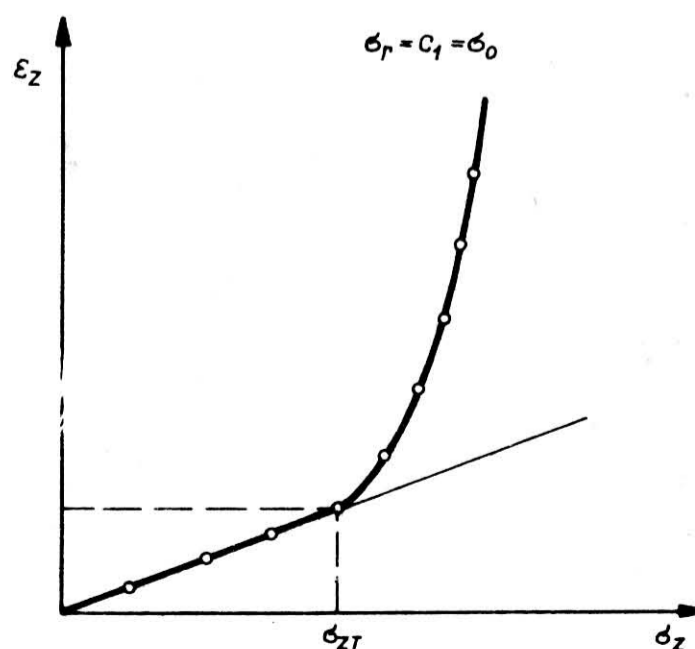

Rys. 4

BN-82/0403-02-4

b) Obliczyć prędkość odkształceń $\dot{\epsilon}_z$, odpowiadającą prostoliniowemu odcinkowi krzywej pełzania,

c) Sporządzić wykres zależności $\dot{\epsilon}_z$ od σ_z (rys. 5),

Rys. 5

BN-82/0403-02-5

d) Na wykresie zależności $\dot{\epsilon}_z$ od σ_z znaleźć punkt odpowiadający końcowi prostoliniowego odcinka wykresu i odczytać odpowiadającą temu punktowi wartość naprężenia σ_{zT} ,

e) Obliczyć wartości naprężenia normalnego σ_T^* oraz opór ścinania τ_T^* wg wzorów:

$$\tau_T^* = \frac{1}{2} (\sigma_{zT} - \sigma_r) \quad (32)$$

$$\sigma_T^* = \frac{1}{2} (\sigma_{zT} + \sigma_r) \quad (33)$$

f) Otrzymane dla różnych wartości ciśnień w komorze σ_0 punkty doświadczalne nanieść na wykres i aproksymować liniowo funkcję o parametrach: ψ_T ,

c_{1T} wg wzorów (9) i (10), przyjmując $\left(\frac{\sigma_1 - \sigma_3}{2}\right)_{fj} =$

$$= \tau_{Tj}^* \text{ i } \left(\frac{\sigma_1 + \sigma_3}{2}\right)_{fj} = \sigma_{Tj}^*$$

g) Parametry wytrzymałości trwałej Φ_T i c_T wyznaczyć zgodnie z wzorami (7) i (8), to jest:

$$\sin \Phi_T = \text{tg } \psi_T \text{ i } c_T = \frac{c_{1T}}{\cos \Phi_T}$$

5.4. Badania wytrzymałości na stykach warstw. Badania wytrzymałościowe dla gruntów tworzących styki

warstw litologicznych należy przeprowadzić zgodnie z metodyką badań właściwą dla kategorii B. Do badań należy pobrać próbki, z ujawnionych w czasie eksploatacji styków, w liczbie co najmniej 36 sztuk dla każdego styku. Podczas wycinania próbek w terenie należy je zorientować w ten sposób, aby powierzchnia stykowa pokrywała się z kierunkiem przewidywanej powierzchni ścicia w badaniu trójosiowym. Dla wyznaczenia przypuszczalnego kierunku powierzchni ścicia należy w polowym aparacie jednoosiowego ściskania przeprowadzić co najmniej 7 prób na wyciętych ze złoży próbkach o różnej orientacji osi próbki do powierzchni stykowej (z przedziału wartości kątów od 30° do 60°).

5.5. Badania rozpoznawcze dla dalszych faz eksploatacji. Badania rozpoznawcze dla dalszych faz eksploatacji na nierozciętej części złoży prowadzi się odpowiednio, zgodnie z metodyką badań obowiązującą, począwszy od kategorii B.

6. WYMAGANIA DODATKOWE

W przypadku gruntów zalegających na głębokości większej niż 150 m od powierzchni terenu, lub od górnej powierzchni zwałowiska w obliczeniach należy przyjmować, jako wytrzymałości tych gruntów — wartości odpowiadające naprężeniom normalnym panującym na głębokości 150 mm, niezależnie od dalszego przyrostu naprężeń normalnych.

K O N I E C

INFORMACJE DODATKOWE

1. Instytucja opracowująca normę — Centralny Ośrodek Badawczo-Projektowy Górnictwa Odkrywkowego POLTEGOR, Wrocław.

2. Normy związane

PN-74/B-04452 Grunty budowlane. Badania polowe

PN-74/B-02480 Grunty budowlane. Podział, nazwy, symbole i określenia

PN-75/B-04481 Grunty budowlane. Badania laboratoryjne

PN-68/G-01000 Złoży i zasoby węgla brunatnego. Terminologia
PN-64/G-02400 Górnictwo odkrywkowe. Wyrobisko i zwałowisko.
Podział, nazwy i określenia.

BN-82/0403-02 Górnictwo odkrywkowe. Inżyniersko-geologiczne warunki złóż węgla brunatnego. Wytyczne projektowania i wykonywania badań

3. Autorzy projektu normy: prof. dr hab. inż. Stanisław Dmitruk, doc. dr hab. inż. Hanna Suchnicka — Politechnika Wrocławska — Instytut Geotechniki.